

СТАНОВИЩЕ

От доц. д-р Цветанка Цочева Атанасова

За дисертационния труд на **Росица Пенчева Чернокожева** на тема: **„Българската литература за деца – психоаналитични прочити“ (90-те години на XIX век – 40-те на XX век)** - дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен **„доктор“** по научната специалност **„Българска литература“ (05.04.02)**

Дисертационният труд **„Българската литература за деца – психоаналитични прочити“ (90-те години на XIX век – 40-те на XX век)** в обем 415 страници и авторефератът върху него отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в Института за литература при БАН. Дисертацията е структурирана от *увод, пет глави, заключение, библиография и публикации по темата*. Авторефератът отразява адекватно целите и задачите, обекта, предмета и методологията, структурата и съдържанието, основните постановки и приносите на дисертационния труд.

С обнародваните досега откъси от дисертацията, както и с други свои тематично свързани с дисертационната теза публикации Росица Чернокожева си отвоюва мястото на един от най-активните и оригинални понастоящем изследователи на българската литература за деца.

Както като избор на обекта, така и като избор на изследователския подход и методология дисертационният труд на Росица Чернокожева има подчертано пионерски характер. Авторката точно го определя като **„първ опит за интердисциплинарно съчетаване на литературоведския и психоаналитичния подход към българската литература за деца от класическия ѝ период“ (с.3)**.

Афинитетът към подобен тип изследвания не е изключение за съвременното българско литературознание. Достатъчно е да споменем името на проф. Милена Кирова, която се утвърди като един от най-задълбочените литературоведи, прилагащи психоаналитичен ключ към новата българска литература. Опити за психоаналитично интерпретиране на текстове имат също проф. Албена Хранова и проф. Светлана Стойчева. По отношение на българската литература за деца обаче психоаналитичен подстъп досега не е прилаган или е прилаган съвсем откъслечно.

Както подчертава Р. Чернокожева, нейното изследване има интердисциплинарен характер – то съчетава литературноисторическия, психоаналитичния и психодраматичния прочит, като акцентът е върху психоаналитичния и психодраматичния прочит.

Още в началото искам да изтъкна, че избраният подход към българската литература за деца дава възможност на докторантката да

направи съществени открития. С психоаналитичния и психодраматичния ключ тя изважда на показ неподозирани семантични пластове и коригира закостенели представи за значим клон от литературното ни наследство - българската литература за деца от нейния класически период. Като демонстрира възможностите на един новаторски и продуктивен подстъп, Р. Чернокожева отваря поле и за евентуални бъдещи проучвания в съответното направление.

Относно методологията прави впечатление сериозният теоретичен фундамент на изследването. Авторката стъпва не само върху класическата психоаналитична теория на Зигмунд Фройд, но и върху редица съвременни издънки на фройдистката психоаналитична школа, като социометрията и психодрамата на Яков Леви Морено, концепциите на Жак Лакан и Франсоаз Долто, на Ан Шютценбергер и Мелани Клайн, като стига и до най-авангардни направления в психоанализата за деца, като хаптономията, чиито предмет е психологията на пренаталния/предродовия период в развитието на детето, връзката майка – бебе във вътреутробната и неонаталната фаза от детската еволюция.

В литературоведски план дисертацията впечатлява с добросъвестното издирване, систематизиране и анализиране на твърде обемен литературен материал, който (и това е едно от достойнствата на труда) е видян до голяма степен върху полето на неговото най-истинско случване – българската литературна периодика за деца в един доста дълъг и богат на факти отрязък – от 90-те години на XIX век до 40-те години на XX век. Значителна част от анализиранията от Чернокожева текстове са поместени единствено в българската периодика за деца. За целите на своето изследване докторантката е проучила щателно както популярните периодични издания за деца у нас в посочения времеви диапазон, така и по-маргинални, слабо проучвани или непроучвани досега.

Емпиричният литературен материал на изследването е максимално широк – с психоаналитичен ключ Р. Чернокожева чете както класически, хрестоматийни, антологични образци, така и по-слабо изследвани или изобщо необозрени досега произведения за деца. В литературоведско обръщение са както класици в жанра и канонизирани автори, като Васил Ив. Стоянов, Цоню Калчев, Чичо Стоян, Елин Пелин, Стилиян Чилингиров, Ангел Каралийчев, Асен Разцветников, Георги Райчев, Дора Габе, Емануил Попдимитров, Константин Константинов, Калина Малина, Веса Паспалеева, Ран Босилек, Светослав Минков, Димитър Талев, Емилиян Станев, Лъчезар Станчев и др., така и маргинализирани автори, като Симеон Андреев, Григор Угаров, Христина Стоянова, Вяра Бояджиева, Васил Дунавски и др. Част от художествените текстове се обговарят литературоведски за пръв път. Дори само извършеният аналитичен преглед на българския литературен периодичен печат за деца в един продължителен период от време – от 90-те години на XIX век до 40-те години на XX век, и изваждането от забвение на множество стойностни текстове, представлява значим влог в литературната ни история, в попълването на бели полета в националната ни памет. Но това е само една

част от достойнствата на дисертацията, която се отнася предимно до емпириката.

Дисертационният труд на Р. Чернокожева стъпва на едно по-широко от психоаналитичното и от литературноисторическото поле. И като обхват, и като дълбочина той навлиза в по-широки културноисторически територии, в които философия, психология, социология и художествена визия за детето, за човека изобщо, се сплитат ведно. Защото *„изследването – според думите на авторката – е ориентирано към търсене на нишки, връзки на проблемите в литературата за деца с общочовешките екзистенциални и естетически търсения”* (с.14). Изследването поставя съществени проблеми от психологията на литературното творчество, на художественото творчество изобщо, засяга проблемите за детството и детското в твореца и в творческия акт, за детството и детското във всеки зрял индивид, във всеки от нас, като по този начин отваря множество врати към необятната сфера на човекознанието.

Р. Чернокожева хвърля светлина върху картината на философските и естетическите идеи в България в периода от края на XIX век до 40-те години на XX век; проследява сбито преводната и критическата рецепция на Фройд и на фройдистките концепции в България, както и най-съществените етапи и факти от историята на приложната психоанализа у нас, подчертава приносите на Атанас Илиев, Любомир Русев, Михаил Димитров и Спиридон Казанджиев в това русло.

Екскурсите към критическата рецепция на редица от анализирани художествени творби и към естетическите възгледи и програмни декларации на редица български писатели обогатяват представите за литературния живот и литературния процес, за естетическите тенденции и светогледните нагласи в България през първата половина на XX век. По този начин в обекта на дисертацията влиза не само съществена част от българското литературно наследство, но и една по-широка картина на културния живот у нас в периода от 90-те години на XIX век до средата на XX век.

Р. Чернокожева пише увлекателно, без излишна демонстрация на начетеност и без терминологична обремененост на дискурса. Тя умело изтегля нишките на своя психоаналитичен и литературоведски разказ, като градира психоаналитичните проблеми и техните проекции в българската литература за деца: детските сънища (гл. I); детското нагонно любопитство и детските страхове (гл. II); детските желания и детската игра (гл. III); детето и семейството, детето и външният свят – отношенията бебе и майка, амбивалентните отношения с родителите и идентификацията, родният дом, споменът и завръщането, „синдромът Amarcord”, домът и пътят, отношенията с братята и сестрите, с бабата и дядото, с домашните животни и с животинския свят (гл. IV); мястото на природата, на сезонния кръговрат и празничния цикъл в детския космос (гл. V).

Избраният подход предполага значителна описателност и илюстративност, която на места малко натежава. Но това е неизбежно, като се има предвид характерът на изследването, както и фактът, че редица от анализирани текстове влизат в литературоведско обръщение за пръв път.

Същевременно в редица случаи, както например в случая с инфантилната сексуалност (гл. II), наличният художествен материал се оказва оскъден, за да подкрепи теорията, но това също е показателно за българската литература, както и за нагласата, психиката и културата на българина. „Българските писатели за деца – пише Чернокожева - отразяват най-вече ситуацията за раждане на следващото дете в семейството, с всичките табути, съществуващи като социокултурен фон при възникване на нагонното и епистемологично любопитство на детето.” (с. 137) Показателно е и слабото присъствие на образа на бащата в българската литература за деца, което констатира авторката: „... в българската класическа литература за деца образът на бащата се среща рядко. Той дори не се обрисова пряко, в повечето случаи присъства само като задочен авторитет с неоспорима власт.” (с. 280)

При цялата си многопроблемност и многопосочност дисертационният текст се отличава с кохерентност – с вътрешна логика и съподчиненост на частите.

Изследователското поле, целите и приносите на дисертацията са открити много добре, много прегледно и с реалистична самооценка, в увода и в заключението на труда.

Особено впечатление прави голямата любов, голямата отдаденост, всеотдаденост, с която е написана настоящата дисертация. Чели сме и сигурно ще четем трудове с претенции за високо теоретично ниво. Но малко са литературоведските трудове, написани с такава любов, която струи от всеки ред – любов към обекта – детето и литературата за деца, любов към предмета - психоанализата за деца. Формално дисертацията е подчинена на каноничните изисквания за този научен жанр, но същевременно, при това ненатрапчиво, текстът разчупва канона, за да се превърне във вълнуващ и завладяващ, достъпен и за посветени, и за непосветени разказ.

В добавка към казаното искам да изтъкна изключителната активност на Р. Чернокожева като автор на десетки публикации и организатор на научни форуми, които възвърнаха уважението и изследователския интерес към литературата за деца като пълноправна част от българската литература.

Държа да подчертая и приложимостта на настоящата дисертация, както и на публикациите, свързани с нея, в сферата на образованието, в намирането на нови методи, а именно психодраматични техники, при преподаването на литературния материал в българското училище.

Както качествата на дисертационния труд, така и цялостната научна дейност на Росица Чернокожева правят кандидатурата ѝ за научната степен Доктор безспорна.

В заключение: с пълна убеденост в иновативността, приносния характер, сериозните аналитични качества, продуктивността на избрания метод и актуалното социокултурно и социопсихологическо звучене на труда на Росица Чернокожева предлагам на почитаемото Научно жури да ѝ присъди научната степен **доктор**.

30. 08. 2017 г.

Доц. д-р Цветанка Атанасова